QO‘QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ILMIY XABARLARI
(2026-yil 10-son)

PEDAGOGIKA
PEDAGOGY

https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i10.228

MAKTABLARDA XAVFSIZLIK MADANIYATINI BOSHQARISHNING XALQARO MODELLARI

Turdiyeva Zilola Jalilovna
TIUE Universiteti Ta’lim muassasalarini boshqarish yo‘nalishi magistratura 2-bosqich talabasi
e-mail zilolatur1986@gmail.com

ANNOTATSIYA Maqolada umumiy o‘rta ta’lim muassasasida xavfsizlik madaniyatini boshqarishning institutsional mazmuni va uni rivojlantirishga xizmat qiladigan tashkiliy-pedagogik vositalar konseptual jihatdan tahlil etiladi. Tadqiqotda Angliyadagi bolalarni himoya qilishga yo‘naltirilgan boshqaruv tartiblari, AQShda qo‘llaniladigan Whole School, Whole Community, Whole Child yondashuvi hamda UNESCO va OECDning ta’lim muhiti haqidagi ilmiy materiallari qiyoslanadi. Jamiyatimizda tashkiliy madaniyat, psixologik xavfsizlik va preventiv risk-menejment nazariyalariga asoslangan holda xavfsizlikni maktab faoliyatining alohida nazorat o‘tkazosh emas, balki rahbarlik, pedagogik munosabatlar va kundalik qarorlar sifatini birlashtiruvchi tizim sifatida talqin qilish taklif etiladi. O‘zbekiston qonunchiligining tegishli normalari hisobga olinib, oltita funksional blokdan iborat konseptual boshqaruv modeli ishlab chiqiladi. Natijalar empirik sinov emas, balki adabiyotlar va huquqiy hujjatlarning nazariy-qiyosiy talqiniga asoslanadi.

Kalit so‘zlar: xavfsizlik madaniyati, maktab menejmenti, bolalarni himoya qilish, institutsional mas’uliyat, psixologik xavfsizlik, preventiv boshqaruv, maktab iqlimi**.**

ABSTRACT The article examines the institutional meaning of safety culture in general secondary schools and identifies organizational and pedagogical mechanisms for its development. It compares safeguarding arrangements in England, the Whole School, Whole Community, Whole Child framework in the United States, and research perspectives advanced by UNESCO and the OECD. Drawing on organizational culture, psychological safety and preventive risk management, the study treats school safety as a cross-cutting management function rather than a separate compliance activity. In the context of Uzbekistan’s child protection and education legislation, a conceptual model consisting of six interconnected functional domains is proposed. The findings result from documentary and theoretical comparison; no field experiment or statistical validation is claimed.

Keywords: safety culture, school leadership, safeguarding, preventive management, psychological safety, school climate**.**

АННОТАЦИЯ В статье рассматривается институциональное содержание культуры безопасности в общеобразовательной школе и определяются организационно-педагогические механизмы ее развития. Сопоставляются подходы к защите детей в Англии, модель Whole School, Whole Community, Whole Child в США, а также исследовательские позиции ЮНЕСКО и ОЭСР. На основе теорий организационной культуры, психологической безопасности и превентивного управления рисками безопасность интерпретируется как сквозная функция школьного управления. С учетом законодательства Узбекистана предложена концептуальная модель из шести взаимосвязанных компонентов. Выводы основаны на анализе документов и научных публикаций; эмпирическая проверка модели не проводилась.

Ключевые слова: культура безопасности, управление школой, защита детей, психологическая безопасность, превентивное управление.

KIRISH. Jamiyatimizda maktabning ta’limiy natijalari faqat o‘quv dasturi, metodika yoki moddiy ta’minotga bog‘liq bo‘lmay, balki o‘quvchi o‘zini himoyalangan his qiladigan, muammo haqida xabar berishdan cho‘chimaydigan va kattalarning izchil munosabatiga ishonadigan muhit ham ta’lim jarayonining zarur shartidir. Shu sababli xavfsizlikni maktab hududini qo‘riqlash, texnik nazorat yoki favqulodda vaziyatga tayyorlik bilan cheklash zamonaviy boshqaruv ehtiyojlarini to‘liq qondirmaydi. Maktab muhitida jismoniy xavf bilan birga tahqirlash, kamsitish, ruhiy bosim, raqamli muloqotdagi tajovuz va shaxsiy axborot bilan bog‘liq xatarlar mavjud. Bu xavflarning ayrimlari ochiq hodisa sifatida namoyon bo‘lsa, boshqalari munosabatlar va tashkiliy odatlar ichida yashirin qolishi mumkin. Shuning uchun samarali boshqaruv nafaqat hodisaga javob qaytarishni, balki xavf belgilarini erta sezish, ishonchli murojaat kanallarini yaratish va jamoaning umumiy mas’uliyatini rivojlantirishni alohida etirof etiladi. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (O‘RQ-637), “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni (O‘RQ-139), “Pedagogning maqomi to‘g‘risida”gi Qonuni (O‘RQ-901) va “Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni (O‘RQ-996) ushbu masalani milliy huquqiy maydonda tahlil etish uchun muhim asosdir. [161][162][163]Bunday hujjatlar bir-birini aynan takrorlamaydi, ular ta’limning umumiy prinsiplari, bola huquqlari, pedagog faoliyatining huquqiy kafolatlari va zo‘ravonlikning oldini olishga doir munosabatlarni turli yo‘nalishlarda tartibga soladi. Jamiyatimizda xorijiy yondashuvlar hamda nazariy konsepsiyalarni qiyoslash orqali O‘zbekiston umumiy o‘rta ta’lim muassasalari uchun xavfsizlik madaniyatini boshqarishning konseptual mexanizmlarini asoslash. Bunday maqsad doirasida tushunchaviy chegaralar

[161] . O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637. https://lex.uz/uz/docs/-5013007

[162] O‘zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni, 2008-yil 7-yanvar, O‘RQ-139. https://lex.uz/uz/docs/-1297315

[163] . O‘zbekiston Respublikasining “Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni, 2024-yil 14-noyabr, O‘RQ-996. https://lex.uz/uz/acts/-7219502

aniqlanadi, xalqaro modellar o‘rtasidagi farqlar ochiladi va amaliyotda tekshirish mumkin bo‘lgan boshqaruv indikatorlari taklif qilinadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI. Zamonaviy jamiyatimizda xavfsizlik madaniyati tushunchasining shakllanishida yuqori xavfli texnologik tizimlar bo‘yicha tadqiqotlar alohida o‘rin tutadi. Xalqaro atom energiyasi agentligining INSAG-4 hujjati xavfsizlikka doir ustuvorliklar, rahbarlik pozitsiyasi va xodimlarning mas’uliyatini yagona tashkiliy muammo sifatida ko‘radi [164]. Ushbu konsepsiyani maktabga bevosita ko‘chirib bo‘lmaydi: ta’lim muassasasining vazifasi sanoat obyektinikidan farq qiladi. Biroq xavfsizlik qoidalari va jamoa xulq-atvori o‘rtasidagi tafovutni aniqlash tamoyili maktab menejmenti uchun ham foydalidir.

J.Reason tashkilotdagi noxush hodisalarni alohida inson xatosiga bog‘lash yetarli emasligini, tizimning ichki zaifliklari ham oqibatga ta’sir ko‘rsatishini asoslaydi [165]. Maktab sharoitida bunday zaifliklar mas’uliyat chegaralarining noaniqligi, hodisa haqida xabar berishning murakkabligi, ma’lumotlarning uzatilmasligi yoki profilaktik ishlarning epizodik tus olishida ko‘rinishi mumkin. Shunday qilib, individual intizom bilan institutsional tartiblar birgalikda tahlil qilinishi lozim. E.Schein va P.Schein tashkiliy madaniyatni kuzatiladigan amaliyotlar, e’lon qilingan qadriyatlar hamda chuqur qabul qilingan tasavvurlar orqali izohlaydi [166]. Bu uch qatlam maktab xavfsizligi uchun muhim tahliliy mezon beradi. Masalan, devordagi xavfsizlik qoidasi tashqi belgi, o‘quvchi qadr-qimmatini ustuvor deb e’lon qilish qadriyat, muammo ko‘tarilganida uni jazolamasdan tinglash esa ichki madaniyatning kundalik namoyonidir. Qoidaning mavjudligi o‘z-o‘zidan uning amalda ishlashini kafolatlamaydi. A.Edmondsonning psixologik xavfsizlik haqidagi tadqiqoti jamoa a’zolari fikrini bildirishi, xatoni tan olishi yoki savol berishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy sharoitga e’tibor qaratadi [167]. Maktabda bu nazariya ayniqsa o‘quvchi, pedagog va rahbariyat o‘rtasidagi ishonchli kommunikatsiyani tushuntirishga yordam beradi. Thapa va hammualliflar tomonidan maktab iqlimiga bag‘ishlangan sharhda xavfsizlik munosabatlar, o‘qitish jarayoni va institutsional muhit bilan bog‘liq o‘lcham sifatida ko‘rib chiqilgan [168].Bu ikki yondashuv xavfsizlikni faqat nazorat vositalari orqali baholashning chegaralanganligini ko‘rsatadi. UNESCOning maktabdagi zo‘ravonlik va bulling haqidagi materiali [169]hamda OECDning PISA 2022 natijalari o‘quvchi tajribasi va farovonligini hisobga olish zaruratiga e’tiborni kuchaytiradi. Bunday manbalar bir xil metodologiyaga ega emas; shu sababli ulardagi ko‘rsatkichlarni bevosita bitta reyting sifatida birlashtirish ilmiy jihatdan o‘rinli bo‘lmaydi. Ularning umumiy ahamiyati —

[164] . O‘zbekiston Respublikasining “Pedagogning maqomi to‘g‘risida”gi Qonuni, 2024-yil 1-fevral, O‘RQ-901. https://lex.uz/uz/docs/-6786401

[165] 10. Reason, J. (1997). Managing the Risks of Organizational Accidents. Ashgate.

[166] . Schein, E. H., & Schein, P. A. (2017). Organizational Culture and Leadership (5th ed.). Wiley

[167] . Edmondson, A. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. Administrative Science Quarterly, 44(2), 350–383. https://doi.org/10.2307/2666999

[168] . Thapa, A., Cohen, J., Guffey, S., & Higgins-D’Alessandro, A. (2013). A review of school climate research. Review of Educational Research, 83(3), 357–385. https://doi.org/10.3102/0034654313483907

[169] UNESCO. (2019). Behind the Numbers: Ending School Violence and Bullying. UNESCO

xavfsizlikka doir baholashda o‘quvchining subyektiv tajribasi ham muhim axborot manbai ekanidir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Ushbu konseptual-nazariy tadqiqot sifatida tashkil etildi. Birinchi bosqichda xavfsizlik madaniyati, bolalarni himoya qilish, maktab iqlimi va psixologik xavfsizlik tushunchalari mazmunan ajratildi. Ikkinchi bosqichda Angliya va AQShdagi tanlangan yondashuvlar boshqaruv subyekti, profilaktika usuli, hamkorlik shakli va natijani kuzatish mezonlari bo‘yicha qiyoslandi. Uchinchi bosqichda xalqaro tajribani milliy huquqiy muhit bilan bog‘laydigan funksional model shakllantirildi. Tahlil birligi sifatida muayyan maktablarning statistik natijalari emas, balki ilmiy adabiyotlar va siyosiy-me’yoriy hujjatlarda bayon etilgan boshqaruv tamoyillari tanlandi. Tadqiqotda intervyu, anketa, pedagogik eksperiment va nazorat guruhlari qo‘llanilmadi. Shu bois taklif etilgan modelning samaradorligi haqida sabab-oqibatli yoki miqdoriy xulosa chiqarilmaydi, u keyingi tadqiqotlar uchun tekshiriladigan nazariy konstruktsiya sifatida taqdim etiladi. Qiyosiy tahlil xavfsizlik madaniyatini boshqarishning ikki bir-birini to‘ldiruvchi mantiqini ajratishga imkon beradi. Birinchisi — bolani himoya qilish bo‘yicha mas’uliyat va tartiblarni aniq belgilash; ikkinchisi — o‘quvchining jismoniy, ijtimoiy va ruhiy farovonligini butun maktab faoliyati bilan bog‘lash. Ular bir-biriga muqobil bo‘lmasada, birinchisi boshqaruvning javobgarlik mexanizmini, ikkinchisi esa hamkorlik va kompleks qo‘llab-quvvatlash muhitini kuchaytiradi.

TAHLIL VA NATIJALAR. Angliyada bolalarni himoya qilishga doir “Keeping Children Safe in Education” yo‘riqnomasi maktab xodimlari uchun safeguarding majburiyatlarini tizimlashtiradigan asosiy hujjatlardan biridir [170]. Ushbu tajribaning tahliliy ahamiyati shundaki, xavfsizlik bo‘yicha harakatlar faqat rahbarning shaxsiy tashabbusiga tayanib qolmasdan, lavozim vazifalari, xabar berish tartibi va xodimlar tayyorgarligi bilan mustahkamlanadi. Bunday hujjatning amaldagi tahriri va kuchga kirish sanasi maqolani nashrga topshirishdan avval qayta tekshirilishi kerak. AQShdagi Whole School, Whole Community, Whole Child (WSCC) yondashuvi maktabdagi ta’lim natijalarini o‘quvchi salomatligi, oilaviy ishtirok va hamjamiyat resurslari bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqadi [171] Bu model xavfsizlikni yagona xodim yoki bo‘lim zimmasiga yuklash o‘rniga, ko‘p tomonlama hamkorlik asosida tashkil etish imkoniyatini ko‘rsatadi. Biroq hamkorlikning samarali bo‘lishi uchun vakolatlar va axborot almashish chegaralari oldindan belgilanishi lozim.

Taqqoslash natijasida Angliya yondashuvining nisbatan kuchli tomoni protsessual aniqlik, WSCCning afzalligi esa tizimlararo integratsiyaga urg‘u berishida ko‘rinadi. UNESCO va OECD materiallari ushbu ikki boshqaruv mantiqini o‘quvchi tajribasi, maktabga mansublik hissi va ijtimoiy munosabatlar bilan to‘ldiradi. Shunday qilib, faqat hujjatlashtirish yoki faqat umumiy hamkorlikning o‘zi yetarli bo‘lmaydi, ularni monitoring va qayta aloqa bilan birlashtirish talab etiladi. Xorijiy mamlakatlarning maktab xavfsizligini ta’minlash borasidagi

[170] Department for Education. Keeping Children Safe in Education: Statutory Guidance for Schools and Colleges. https://www.gov.uk/government/publications/keeping-children-safe-in-education--2 (amaldagi tahrir va sana nashrdan oldin tekshirilsin).

[171] Centers for Disease Control and Prevention. (2024). Whole School, Whole Community, Whole Child (WSCC). https://www.cdc.gov/whole-school-community-child/about/index.html

tajribasi va mavjud ilmiy yondashuvlarning qiyosiy tahlili ta’lim muassasalarida xavfsizlik madaniyatini boshqarishga kompleks yondashish zarurligini ko‘rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, maktab faoliyatining tashkiliy, pedagogik va ijtimoiy jihatlarini o‘zaro bog‘laydigan oltita tarkibiy yo‘nalishga asoslangan integrativ model taklif etiladi. Mazkur model xavfsizlikni alohida profilaktik tadbirlar majmui sifatida emas, balki rahbarlik faoliyati, pedagogik munosabatlar, jamoaviy mas’uliyat va muntazam tahlil orqali rivojlanadigan yaxlit boshqaruv jarayoni sifatida talqin etishga asoslanadi. Maktabda barqaror xavfsizlik muhitini shakllantirish, avvalo, rahbariyatning ushbu masalaga nisbatan strategik munosabati bilan chambarchas bog‘liq. Xavfsizlikka oid ustuvor vazifalarning ta’lim muassasasi rivojlanish dasturida aks etishi, xodimlar o‘rtasida vakolatlarning aniq taqsimlanishi hamda yuzaga keladigan muammolarni ko‘rib chiqish tartibining belgilanishi boshqaruv izchilligini ta’minlaydi. Bunda har bir pedagog va mas’ul xodim o‘z vazifasini, murojaat qilish tartibini hamda zarur holatlarda qanday harakat qilish lozimligini tushunishi muhim ahamiyatga ega. Xavfsizlik madaniyatining rivojlanishi mavjud tahdidlarga javob qaytarish bilangina cheklanmay, ularning yuzaga kelish ehtimolini oldindan baholashni ham talab etadi. Maktab muhitida uchrashi mumkin bo‘lgan jismoniy, psixologik, ijtimoiy va raqamli xavflarni muntazam o‘rganish profilaktik faoliyatning samarali tashkil etilishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, o‘quvchilar o‘rtasidagi nizolar, kamsitish, bulling va internet muhitidagi salbiy ta’sirlarni dastlabki bosqichda aniqlash og‘ir oqibatlarning oldini olish imkoniyatini kengaytiradi. Bu jarayonni baholashda xavflarni aniqlash davriyligi va amalga oshirilgan profilaktik choralarning natijalari muhim ko‘rsatkich sifatida qaralishi mumkin. Ta’lim muassasasida psixologik jihatdan qulay muhitning mavjudligi o‘quvchilarning o‘zini himoyalangan his qilishi bilan bevosita bog‘liq. O‘quvchi duch kelgan muammosi haqida erkin fikr bildira olishi, zarur vaziyatda yordam so‘rashi va uning murojaati e’tiborsiz qolmasligiga ishonishi kerak. Buning uchun maxfiylik talablariga rioya qiladigan murojaat mexanizmlarini shakllantirish, zo‘ravonlik va kamsitish holatlariga nisbatan izchil munosabat bildirish hamda psixologik yordam xizmatlari faoliyatini muvofiqlashtirish zarur. Ushbu yo‘nalishning rivojlanganlik darajasi o‘quvchilarning mavjud yordam imkoniyatlaridan xabardorligi orqali baholanishi mumkin. Xavfsizlikka oid boshqaruv qarorlarining amaliy natijasi ko‘p jihatdan pedagoglarning kasbiy tayyorgarligiga ham bog‘liq. O‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchi xulq-atvoridagi o‘zgarishlarni kuzatuvchi, ehtimoliy xavflarni sezuvchi va zarur hollarda tegishli mutaxassislar bilan hamkorlik qiluvchi muhim ishtirokchi hisoblanadi. Shu sababli pedagoglarning nizolarni konstruktiv hal etish, bolalar bilan ishonchli muloqot o‘rnatish, raqamli xavfsizlik qoidalariga amal qilish va xavfli vaziyatlarda to‘g‘ri harakat qilish bo‘yicha kompetensiyalarini rivojlantirish dolzarb vazifalardan biridir. Mazkur faoliyatning natijadorligini malaka oshirish mashg‘ulotlari hamda amaliy ko‘nikmalarni baholash orqali kuzatish mumkin. Maktab xavfsizligini ta’minlashda ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilari o‘rtasidagi hamkorlik alohida o‘rin tutadi. Rahbariyat, pedagoglar, o‘quvchilar, ota-onalar va tegishli mutaxassislarning o‘zaro muloqoti mavjud muammolarni kengroq tushunish hamda ularning yechimiga birgalikda erishish imkonini yaratadi. Bunda hamkorlik faqat yig‘ilishlar o‘tkazish bilan cheklanmasdan, bildirilgan takliflarni o‘rganish, muammolar yuzasidan fikr almashish va qabul qilingan qarorlar haqida manfaatdor tomonlarga qayta

axborot berishni ham qamrab olishi lozim. Hamkorlik jarayonining izchilligi ishtirokchilar faolligi va bildirilgan takliflarga munosabat orqali aniqlanishi mumkin.

MUHOKAMA. Xavfsizlik madaniyatini boshqarishning uzluksizligi amalga oshirilayotgan ishlarni muntazam kuzatish va baholash bilan ta’minlanadi. Maktabda qayd etilgan hodisalar, o‘quvchilar va pedagoglarning fikr-mulohazalari, psixologik muhitga oid ma’lumotlar hamda profilaktik tadbirlar natijalarini birgalikda tahlil qilish mavjud boshqaruv mexanizmlarining zaif tomonlarini aniqlashga yordam beradi. Monitoring natijalari asosida tegishli choralarni belgilash va ularning bajarilishini qayta tekshirish xavfsizlikni ta’minlash faoliyatini takomillashtirish uchun zarur shart hisoblanadi. Taklif etilgan integrativ modelning o‘ziga xos jihati xavfsizlikni boshqarishning mazkur yo‘nalishlarini alohida vazifalar sifatida emas, balki o‘zaro ta’sirlashuvchi yagona tizim doirasida birlashtirishidadir. Strategik rahbarlik xavfsizlik siyosatining tashkiliy asosini yaratsa, preventiv faoliyat ehtimoliy tahdidlarni kamaytirishga, psixologik himoya esa ishonchli ta’lim muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Pedagogik kompetentlik va jamoaviy hamkorlik ushbu jarayonlarning amaliy ijrosini qo‘llab-quvvatlaydi, monitoring esa boshqaruv qarorlarini mavjud ehtiyojlarga muvofiq takomillashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, model doirasida tavsiya etilgan baholash ko‘rsatkichlari hozircha nazariy-metodologik xususiyatga ega bo‘lib, ularni amaliyotda tasdiqlangan diagnostik vosita sifatida baholash mumkin emas. Ularning mazmuniy asoslanganligi, o‘lchash ishonchliligi va O‘zbekiston umumiy o‘rta ta’lim muassasalari sharoitiga mosligi keyingi empirik tadqiqotlar orqali tekshirilishi zarur. Bu esa xavfsizlik madaniyatini boshqarish bo‘yicha ishlab chiqilgan konseptual yondashuvni ilmiy jihatdan yanada takomillashtirish hamda uning amaliy qo‘llanish imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Xalqaro tajribani milliy amaliyotga moslashtirishda eng muhim metodologik masala — tashqi modelni to‘liq ko‘chirish bilan uning asosiy boshqaruv prinsiplarini moslashtirish o‘rtasidagi farqdir. Angliya va AQShning institutsional tuzilishi, maktablarning vakolatlari hamda resurslari O‘zbekiston sharoitidan farq qiladi. Shu sababli xalqaro tajribadan foydalanish, avvalo, maktab ichidagi mas’uliyatni aniq belgilash, profilaktik yondashuvni kuchaytirish va o‘quvchi ovozini eshitish kabi funksional mexanizmlarni tanlashni talab qiladi. Modelning ehtimoliy afzalligi shundaki, xavfsizlikning turli o‘lchamlari alohida hisobotlar to‘plamiga ajralib ketmaydi. Masalan, bulling bo‘yicha murojaat faqat intizomiy holat sifatida emas, balki maktab iqlimi, pedagogik kommunikatsiya, xodim tayyorgarligi va rahbarlik qarorlari kesishmasida tahlil qilinadi. Ayni paytda bu konseptual afzallik amaliy samaradorlik isboti emas. Keyingi bosqichda maktablar kesimida boshlang‘ich diagnostika, tajriba-sinov va takroriy o‘lchovlarni amalga oshirish zarur.

Xulosa. Olib borilgan nazariy-qiyosiy tahlil natijasida maktablarda xavfsizlik madaniyatini boshqarishning tashkiliy-pedagogik xususiyatlari yuzasidan muhim ilmiy xulosalar shakllantirildi. Maktab xavfsizlik madaniyatining mohiyati faqat me’yoriy hujjatlar, texnik himoya vositalari va nazorat mexanizmlari mavjudligi bilan belgilanmaydi. Bunday tushuncha ta’lim muassasasi jamoasida qaror topgan ijtimoiy qadriyatlar, shaxslararo ishonch, kasbiy mas’uliyat, kundalik faoliyat me’yorlari hamda boshqaruv jarayonlarining o‘zaro

uyg‘unlashuvi orqali namoyon bo‘ladigan yaxlit institutsional hodisa sifatida tavsiflanadi. Xorijiy davlatlar tajribasining qiyosiy o‘rganilishi maktab xavfsizligini samarali boshqarishda institutsional javobgarlikni aniq belgilash va manfaatdor tomonlarning tizimli hamkorligini ta’minlash muhimligini ko‘rsatadi. Bunda bolalarni himoya qilish bo‘yicha vakolatlarning taqsimlanishi, profilaktik faoliyatning izchil tashkil etilishi hamda o‘quvchilarning jismoniy va psixologik farovonligiga yo‘naltirilgan boshqaruv siyosati yagona tashkiliy mexanizm doirasida muvofiqlashtirilishi zarur.

Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan oltita tarkibiy komponentga asoslangan integrativ model maktab xavfsizlik madaniyatini boshqarishning konseptual asoslarini tizimlashtirish imkonini beradi. Ushbu model strategik rahbarlik, xavf omillarini barvaqt aniqlash, psixologik-ijtimoiy himoyani kuchaytirish, pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish, jamoaviy hamkorlikni faollashtirish va uzluksiz monitoringni o‘zaro bog‘liq boshqaruv yo‘nalishlari sifatida birlashtiradi. O‘zbekiston Respublikasining ta’lim sohasi va bola huquqlarini himoya qilishga oid normativ-huquqiy bazasi xalqaro tajribaga asoslangan boshqaruv yondashuvlarini milliy ta’lim tizimining institutsional xususiyatlariga moslashtirish uchun muhim asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, taklif etilayotgan modelning amaliy samaradorligini baholashda nazariy asoslanganlik bilan empirik tasdiqlanganlik o‘rtasidagi farqni hisobga olish zarur. Modelning real ta’lim muassasalari sharoitidagi natijadorligi maxsus tajriba-sinov ishlari orqali aniqlanishi lozim. Maktab xavfsizlik madaniyatini boshqarish bo‘yicha keyingi ilmiy izlanishlarning ustuvor yo‘nalishi sifatida mazkur jarayonni baholashga xizmat qiluvchi diagnostik mezonlar va indikatorlar tizimini ishlab chiqish belgilanishi mumkin. Bunda baholash vositalarining ilmiy ishonchliligini tekshirish, ularni turli tashkiliy sharoitlarda sinovdan o‘tkazish hamda olingan natijalar asosida boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish alohida ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, maktablarda xavfsizlik madaniyatini rivojlantirish alohida profilaktik tadbirlar yoki ma’muriy nazorat choralarini amalga oshirish bilangina cheklanmasligi, balki ta’lim muassasasining strategik boshqaruvi, pedagogik faoliyati va ijtimoiy munosabatlariga izchil integratsiyalashgan uzluksiz jarayon sifatida tashkil etilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637. https://lex.uz/uz/docs/-5013007

2. O‘zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni, 2008-yil 7-yanvar, O‘RQ-139. https://lex.uz/uz/docs/-1297315

3. O‘zbekiston Respublikasining “Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni, 2024-yil 14-noyabr, O‘RQ-996. https://lex.uz/uz/acts/-7219502

4. O‘zbekiston Respublikasining “Pedagogning maqomi to‘g‘risida”gi Qonuni, 2024-yil 1-fevral, O‘RQ-901. https://lex.uz/uz/docs/-6786401

5. Centers for Disease Control and Prevention. (2024). Whole School, Whole Community, Whole Child (WSCC). https://www.cdc.gov/whole-school-community-child/about/index.html

6. Department for Education. Keeping Children Safe in Education: Statutory Guidance for Schools and Colleges. https://www.gov.uk/government/publications/keeping-children-safe-in-education--2 (amaldagi tahrir va sana nashrdan oldin tekshirilsin).

7. Edmondson, A. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. Administrative Science Quarterly, 44(2), 350–383. https://doi.org/10.2307/2666999

8. International Atomic Energy Agency. (1991). Safety Culture: Safety Series No. 75-INSAG-4. IAEA.

9. OECD. (2023). PISA 2022 Results (Volume II): Learning During—and From—Disruption. https://doi.org/10.1787/a97db61c-en

10. Reason, J. (1997). Managing the Risks of Organizational Accidents. Ashgate.

11. Schein, E. H., & Schein, P. A. (2017). Organizational Culture and Leadership (5th ed.). Wiley.

12. Thapa, A., Cohen, J., Guffey, S., & Higgins-D’Alessandro, A. (2013). A review of school climate research. Review of Educational Research, 83(3), 357–385. https://doi.org/10.3102/0034654313483907

13. UNESCO. (2019). Behind the Numbers: Ending School Violence and Bullying. UNESCO.